

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

ГАЛИНА РАДЕВА НИКОДИМОВА

**КОНСТАНТИН ПЕТКОВИЧ КАТО ЕЗИКОВЕД
И ЛЕКСИКОГРАФ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане
на образователната и научна степен „доктор”
по научната специалност „Български език”,
професионално направление 2.1 („Филология”),
област на висше образование 2 („Хуманитарни науки”)

Научен ръководител: проф. д-р Лилия Илиева

Рецензенти: проф. д-р Маргарет Димитрова,
проф. д-р Владимир Жобов, проф. д-р Антони Стоилов,
доц. д-р Петко Петков, доц. д-р Радослав Цонев

Благоевград, 2018

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

1. Постановка на изследването и контекст на проблематиката	5
1.1. Константин Петкович – българинът на кръстопътя между Русия и Европа.....	5
1.2. Предмет, цели и задачи на изследването	5
1.3. Методологични принципи на изследването ...	10
1.4. Социално-икономически аспекти на Възраждането	10
1.5. Духовни измерения на Възраждането	15
1.6. Българското просветно дело в Македония	21
1.7. Развой на славянистичата идея сред българската интелигенция през първата и втората четвърт на XIX век	27
1.8. Идеята за създаване на граматика на родния език	36
2. Константин Петкович – живот и дело	
2.1. Хронология.	44
2.2. Данни за семейството, образованието и студентските години на Константин Петкович	46
2.3. Пътуване през славянските земи.	57
2.4. Константин Петкович – изследовател на Зограф	69
2.5. Дипломатическа кариера	72

ПЪРВА ГЛАВА

Константин Петкович като езиковед-българист ...	84
1. Очертаване на българското езиково землище...	86
2. Хипотеза за причините за диалектното членение на българския език	87
3. Обособяване на двете главни наречия на българския език	87

4. Класификация на диалектите по рефлексите на ж	90
5. Откриване на правилото за т.нар. ятов преглас...	92
6. Редукция на гласната /Е/	93
7. Редукция на гласната /О/	93
8. Промяна на неударената гласна /А/	93
9. Прегласите а / е (на Ъ и на етимологично Я).....	93
10. Смекчаване на съгласни /Т/ И /Д/	94
11. Образуване на форми на глагола за бъдеще време	95
12. Заключение – К. Петкович за българския език..	97

ВТОРА ГЛАВА

Константин Петкович като лексикограф	101
1.Периоди в развитието на лексикографията.....	101
1.1. Доречников период	101
1.2. Ранен речников период	103
1.3. Период на развита лексикография	105
1.4. Научна лексикография	106
2.Етапи в развитието на лексикографията през Възраждането	106
3.Типология на речниковото дело през епохата на Възраждането. Специфика на двуезичния речник. Роля и задачи на двуезичния речник.....	108
4.Типология на Речника на К. Петкович	116
4.1.Класификация на Речника	125
4.2.Структура на Речника	127
5.Графика и правопис на думите в Речника на Константин Петкович	145
5.1.Наследници на старобългарската ятова гласна	151

5.2.Лексикални единици с метатеза на групите – ър(ръ), – ъл(лъ)	152
--	-----

ТРЕТА ГЛАВА

Лексикални пластове в Речника на К. Петкович – домашни думи	155
1.Общославянски думи с форми, засвидетелствани в старобългарските паметници.....	156
2.Общославянски думи без форми, засвидетелствани в старобългарските паметници	213
3.Вариативност на формите.....	224

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Лексикални пластове в Речника на Константин Петкович-заети думи	234
1.Османизми	
1.1. Думи, влезли в езика ни чрез турски език от арабски език.....	234
1.2. Думи, влезли в езика ни чрез турски език от персийски език	236
1.3. Думи, влезли в езика ни от турски език	238
1.4. Думи, влезли в езика ни чрез турски език от гръцки език	240
1.5. Характер на османизмите в Речника	242
2.Думи от класически езици и новогръцки	246
2.1.Думи от гръцки език	
2.2.Думи от латински произход	
3.Думи от други езици	248
3.1.Думи от италиански език	
3.2.Думи от немски език	
3.3.Думи от унгарски език	
4.Някои особености на лексиката в Речника на Константин Петкович откъм произход.....	249
5.Повтарящи се заглавни единици в Речника.....	251

6. Тематични области, обхванати в Речника на Константин Петкович	251
6.1. Лексика, свързана с човека и човешкото тяло	
6.2. Лексика, свързана с родовите връзки на човека	
6.3. Лексика, свързана с живота, здравето и болестите	
6.4. Лексика, свързана с бита, дома и уредите на труд	
6.5. Лексика, свързана с храна, облекло и домакинство	
6.6. Лексика, свързана с природата, растенията и животните	
6.7. Лексика, свързана с обществения живот, религията, културата и образованието	
6.8. Лексика, свързана с дейностите на човека	
7. Лексикални пластове в Речника-изводи	254
8. Изводи и заключения	256
БИБЛИОГРАФИЯ	
ПРИЛОЖЕНИЯ	

1. Предмет, цели и задачи на изследването

Предмет на изследването са приносите на Константин Петкович в изследването на българския език, както и неговото лексикографско дело - Речникът на Константин Петкович - първият българско-руски речник, създаден извън България. Личността и делото на Константин Петкович са почти непознати в българските научни среди. Това аргументира ползата от изследването и определя целта и задачите му.

Практически единствен изследовател на делото на Константин Петкович у нас досега е **Лиляна Минкова**. Тя попада на материали за него в руските архиви, в които работи, преди всичко - в архива на Измаил И. Срезневски

Темата на научното изследване е свързана с началото на науката за българския език и на българската лексикография.

Наблюденията на Константин Петкович върху българския език са изложени главно на две места:

- **Самостоятелна статия върху българския език** представляват бележките на К. Петкович към превода, който той прави на труда на Фр. Миклошич „*Lautelehre der Bulgarischen Sprache*” на руски език и отпечатва в Русия през 1852 г.

- Свой възгледи върху особености на българския език К. Петкович е споделял и със словенския и хърватския читател, отново - в **бележки**, този път - към стихотворението „Българска девойка и нейзина клетва“, отпечатано през „Зоря. Zora Jugoslavenska. Теџај 2. 1853. U Zagrebu, печатащо материали както на латиница, така и на кирилица.

Като езиковед и лексикограф Константин Петкович е част от втория период в развитието на българската лексикография. Неговата научна работа носи белезите, очертаващи този етап в науката за речниковото дело. Като етап той съвпада с епохата на Българското възрождение и това дава отпечатък върху спецификата на цялото дело на Петкович.

Трудът съдържа 319 страници и се състои от увод, четири глави, заключение, приложения и списък с използваната литература.

► **Темата на дисертационния труд е Константин Петкович като езиковед и лексикограф**

Лексикографските усилия на Петкович са във време, когато все още не е решен главният лингвистичен въпрос – въпросът за книжовния език. Поставянето му закъснява и причините за това най-често не са в полето на езиковедската наука.

Петкович работи във време, когато на речника се гледа като на средство за изследване на националния литературен език. Българската лексикография си поставя за задача откриване и описание на лексикалния ресурс на езика и неговите териториални вариации. Именно с това се обяснява честата практика да се създават малки по обем речници, които си поставят профилирани езиковедски задачи.

Речникът на Константин Петкович е двуезичен, като входният език е български, а изходният е руски език. Това по всяка вероятност слага специфичен отпечатък върху усилията на автора, защото двата езика са близкородствени.

Запазеният в Архива на Срезневски Речник е в работен вариант. Няма автентични свидетелства какви са били авторските идеи на Константин Петкович. Една от реалните възможности е Речникът да е замислен с цел да служи за обогатяване на словния запас за подготовения от Срезневски речник на българския език.

Личността и делото на Константин Петкович са почти непознати в българските научни среди. Това аргументира ползата от изследването и определя целта и задачите му.

Основната *цел на дисертацията* е да се направи анализ от различни гледища на лексикографския материал и да се очертае този труд като едно от стъпалата в развитието на българската лексикография в периода на Възраждането, **като се впише в контекста на възгледите на К. Петкович за българския език.**

Със средствата на научния анализ трудът трябва да запълни една сериозна празнина в знанията ни за първите опити за лексикографско описание на езика ни. Тази празнина отваря във времето възможността учените от съседна Македония да приемат, че посоченият труд е първият македонско-руски речник. Македонските изследователи са особено активни и

плодотворни, когато си поставят задачата да открият „дълбоките” корени на своята наука за езика. Самото изброяване на техни трудове е внушително и говори за значимостта на настоящето изследване, което е първо по рода и обема си. В Скопие върху Петкович са публикували **Х. Поленакович, Г. Сталев, В. Тушевски** и преди всичко - професорът **Людмил Спасов**, който се занимава с Речника на К. Петкович буквално от студентските си години, първоначално - под научното ръководство на Бл. Конески. Негова е заслугата за разчитане на ръкописа (по микрофилм) и публикуване на материала през 1990 г.

► Постигането на поставената цел се свежда до **решаването на следните задачи:**

–да се очертаят възможно по-цялостно животът, дипломатическата кариера и научните занимания на Константин Петкович;

–да се изследва българският произход на фамилията, както и научната и литературната дейност на Константин Петкович, които са пряко обвързани със съдбата на България ;

–да се изследват възгледите на К. Петкович за българския език;

–да се изследва Речникът на Константин Петкович от гледна точка на макро- и микроструктура, както неговата типология и специфика, които го превръщат в труд със свое място в българската лексикография;

–да се изследва лексикалният материал от етимологична, гледна точка, като се очертаят лексикалните пластове в речниковия словник;

–да се съпостави с познатите на науката речници от първата половина на XIX век;

–да се съпостави лексикалният материал в Речника с лексиката, включена в Речника на Найдено Геров като свидетелства за езиковото строителство през епохата на Възраждането.

Методи на изследването

Според методологията и теоретичната основа дисертационното изследване се определя като класическо филологическо изследване с насоченост към лексикографските приноси на изследвания автор. Подходът е индуктивен и е насочен към анализ на езиковите факти. За целта се изследва лексиката откъм произход, което е класически тип изследване в лексиколожките анализи. Лексиката обаче се изследва и от граматическа гледна точка - анализират се включените части на речта. Това е традиционен морфологичен интерес. Така дисертацията обединява лексиколожкия с граматически подход.

Изследването използва средствата на описателния и статистическия метод, а също и метода на сравнително-историческото езикознание, необходим за верификация на възгледите на К. Петкович като автор с лингвистични виждания, някои от които са приносни и от гледна точка на съвременното езикознание.

Основно съдържание

УВОД

Поради слабата известност на личността и делото на К. Петкович уводната част, която се занимава главно с тях, е обширна и обобщава известното за делото на възрожденеца. За събирането на допълнителни данни през лятото на 2017 г. посетих дома на наследничките на Петкович в Санкт Петербург и са запознах с архива, който се съхранява в дома им.

Братята Константин, Андрей и Димитър Петкович са родени в Башино село, Велес. Семейство Петкович е заможно и аристократично. Елена Борисовна Гончарова в документалната си книга „Мой прадед К. Д. Петкович: просветител, дипломат, изследовател славянских стран и Ближнего Востока” включва препратки към семейната история на Петкович, като авторката се стреми навсякъде да изтъква аристократизма на рода си.

В свое изследване Н. М. Горбунова и И.М. Смилянская, посветено на дипломатическата дейност на Константин Петкович, нито за миг не подлагат на съмнение произхода на семейството. Те са категорични: „ Сам он принадлежал к богатому болгарскому семейному клану” (Горбунова и Смилянская 2008).

Константин се ражда на 28 август 1824 г. Някои източници посочват като година на раждане на Константин Петкович 1826 г. При срещата ми с Елена Борисовна Гончарова – наследница на Константин Петкович, се запознах в оригинал с кръщелното свидетелство на нейния праядо (вж. Приложение 1)

Константин Петкович учи в Ришельовския лицей¹ от 1843 г. до 1847 г. и след това учи славянска филология и политически науки в Санкт Петербург. Петкович следва в историко-филологическия факултет на Петербургския университет.

В периода на своето обучение Константин Петкович създава една обширна студия, която свидетелства за интереса му към етнологията и етнографията. Студията „Сватбените обичаи на македонските българи” (Свадебные обычаи...) явно е вдъхновена от фолклористичните интереси на Срезневски.

През 1980 г. Лиляна Минкова публикува студията, която открива в архива на Срезневски. Авторката изследва етнографския материал и публикува в сп. „Български фолклор” (Л.Минкова 1980). Оригиналът се пази в Ръкописен отдел на Архива на Руската академия на науките, фонд 216, оп. 3, № 508. По-късно Д. Тодоров включва „Сватбените обичаи на македонските българи” в свое изследване за етнографията през епохата на Възраждането. (Д.Тодоров 1989:63-65).

Според Лиляна Минкова в Архив на Руската академия на науките, фонд 216, оп. 5, № 298 се пази представената пред Второто отделение на Академията на науките от И.И.Срезневски „Записка о болгарском языке и о болгарском

¹ Т. нар. Ришельовски лицей е открит през 1817 г. в Одеса по замисъл на херцог А. Е. Ришельо. Впоследствие взема неговото име

переводe Краледворской рукописи, исполненном студентом Дмитриевым”. В записката си руският славист твърди, че подготвя издаването на своя „Опит за български речник с граматически увод”.

Отново в сътрудничество със Срезневски Константин Петкович през 1852 година превежда на български и публикува редактираните от Срезневски „Памятники и образцы народного языка и словесности”, превежда част от „Краледворски ръкопис” и „Съдът на Любуша”, издадени от Вацлав Ханка. Той работи и върху два речника – чешко-български и българско-руски, които биха улеснили разбирането на трудовете на Ханка. **Така той се изиявява като един от първите български преводачи от чешки език.**

При срещата ни през лятото на 2017 г. семейството на Петкович предостави копие от дипломата му. Оригиналът се съхранява в АВПРИ (Архив внешней политики Российской империи) в опис 117, год. 1854, фонд 3, листъ 24. (вж. Приложение 2).

От документа се вижда, че на 21 август 1847 година той е постъпил в университета в Санкт Петербург, където се е записал като студент в Историко-филологическия факултет по Обща словесност (вж. Приложение 2). Записан е като „Константин Дмитриев син, Дмитриев (Петкович), из болгар, 24 лет от роду, православнаго исповедания”.

Дипломата от Императорския Санктпетербургски университет дава право на Петкович на редица служебни преимущества, които са описани. Чрез нея той се зачислява на гражданска служба в десети чин и получава правото да се брой в чиновничеството от първи разряд. При постъпване на военна служба следва бъде произведен в офицерски чин, след като отслужи три месеца в подофицерско звание². Дипломата е издадена на 9 юни 1851 г. и е подписана от тогавашния ректор.

През 1865г. Константин Петкович се жени за Вера Андреевна Бахтина (вж. Приложение 3). Към този момент Константин Петкович е генерален консул в Дубровник (Рагуза).

² сп. „Законите” изд. 1842, т. III, ст 81.171

Семейството на съпругата на Константин Петкович е изключително уважавано и има огромни заслуги към руския цар. От брака им се раждат четири деца– Олга, София, Катерина и Александър. Всички те се раждат в периода, в който Константин Петкович е на дипломатическа служба в Бейрут.

Константин Петкович завършва образованието си през юни 1851 г. През 1852 г. по примера на своя учител И.И. Срезневски той предприема пътуване през европейските държави, като основен акцент са славянските страни.

През по-голямата част от пътуването Петкович е в компанията на бъдещия митрополит Ловешки и Пловдивски Натанаил, с когото се свързва още в Петербург: „В Петербург Натанаил е в дружба със завършилия университета българин от Башино село, Велешко, Константин Д.Петкович, един образован млад човек, който споделя напълно родолюбивото въодушевление на своя расоносен съотечественик. Двамата подават в Азиатския департамент и на министра на просвещението записки за бедственото положение на македонското население, до което руските помощи не достигат поради отдалечеността на македонските селища” (Кирил Патриарх български 1952:174)

Получил образованието си в Русия, К.Петкович със сигурност търси контакт с изявени привърженици на славянската идея от Хабсбургска Европа. Той превежда на руски език труда на Миклошич „Фонетика на българския език” („Lautlehre der Bulgarischen Sprache”), като снабдява този труд с важни бележки - основен принос на Константин Петкович в българското езикознание.

Друг негов принос се съдържа в публикацията му в списание «Зора».

По време краткия 13-дневен престой в Грац Петкович показва на словенеца Разлаг своето стихотворение „Българска девойка и нейзина клетва”. Радослав Разлаг публикува творбата в сборника календар „ Zora Jugoslavenska. Теџај 2. 1853. U Zagrebu”, чийто издател е той. Стихотворението на Константин Петкович е отпечатано на кирилица и е подписано с инициали «К. П.».

Под творбата стои бележката: „Немски Градец, 28-30 август 1852“. Тази бележка помага да се датира престоят на Петкович в Грац, наричан от словенците «Градец». Стихотворението е публикувано през същата година и през същия месец и в „Цариградски вестник“, бр. 129, 1 август 1853, под заглавие „Момина клетва“.

Тъй като творбата е публикувана на кирилица, под линия са изложени някои фонетични разяснения за българския език и диалектните му различия, които Петкович развива и по-нататък в разясненията, които дава към своя превод на фонетичната студия на Фр. Миклошич върху новобългарския език. Тук те са следните:

1. Разясняват се новобългарските застъпници на старобългарската задна носова гласна Ж. Обяснението е, че по нейния изговор българската езикова област се разделя на три диалектни зони:

-Застъпник „глухо а или ъ“ - Северна България.

-Застъпник „а“ - Македония (уточнено е, че и в текста на песента е така).

-Застъпник „като словенското ô - близо до Солун и на границата между Македония и Тесалия.

2. Членение по застъпници на старобългарската предна носова гласна А

Тук, според Петкович, се очертават две зони:

- Изговор „малко глухо като Ъ или средно между а и е“. Това трябва да е севернобългарска зона.

- Изговор „винаги като е“, като при южните македонски българи.

Прави впечатление, че Петкович обръща внимание на рефлексa „о“ (от Ж) като характерен за някои български диалекти и прави паралел със словенския език (както се знае, това е и особеност на книжовната форма на словенския език). Тук той се показва като добър познавач на южнобългарската диалектна област.

При очертаване на застъпниците на предна носова гласна А в Северна България прави впечатление изтъкването на рефлексa „ъ“, вероятно Петкович е имал предвид случаи като

„жътва“, „шъпа“, „шъпот“ и подобни, които са известни като резултат от т.нар. „среднобългарско смесване на носовките“ - сложно фонетично явление, което днес има различни обяснения при фонолозите.

При всички случаи обаче неговият интерес към новобългарската фонетика (с оглед на преобразуването на старобългарските вокали) и към диалектното членение на българския език е сериозен интерес, подплатен с научна основа на обясненията и с ограничени, но точни наблюдения. Те са систематизирани в бележките му към превода на студията на Фр. Миклошич, които се разглеждат в Първа глава на дисертацията.

През 1852 г. Константин Петкович посещава словенската писателка Йосипина Урбанчич-Турноградска в дома ѝ в двореца Турн. По всяка вероятност интересът му е провокиран от повестта ѝ за българския княз Борис и Петкович е искал да ѝ благодари. В превод на Петкович тази повест излиза в Цариград през 1853 г. под заглавието **„Борис, първи християнски цар на българити. Побългарена историйска приказка, писана по словенски от Йосифина Турнограйска“**. Петкович издава повестта в печатницата на Тадей Дивичиян в Цариград.

Преведената от Константин Петкович творба за нас е изключително ценна с предисловието, в което преводачът индиректно многократно заявява своето национално самоусещане.

Проследяването на дипломатическата кариера на Константин Петкович разкрива една мащабна личност, която може да се определи като съсредоточие на руската и европейската политика. Отново българската наука се оказва длъжник на Константин Петкович. Руската наука е направила много в областта на изследването на дипломатическите години на българина (Горбунова и Смилянская 2008, Косик 1987, Шуринов:2015 и други).

Неговата активна дипломатическа дейност започва през 1853 година и протича блестящо. За своите заслуги Константин Петкович е награден с Орден Св. Станислав, Кръст за

независимост на Черна гора и с френския Орден на Легиона на честта.

ПЪРВА ГЛАВА

ПЪРВАТА ГЛАВА НА ТРУДА има заглавието „Константин Петкович като езиковед-българист“. В нея са очертани съществени приноси на Петкович за българското езикознание:

1. Очертаване на българското езиково землище

Константин Петкович е вероятно първият български автор, който е очертал по категоричен и подробен начин границите на българското езиково землище. Те са представени така:

«Болгарская речь, как речь народа, разъединенного высокими горами, и лишенного образования в течение долгого времени, распалось на множество разноречий, которых, если сгруппировать по главным их сходствам, и различиям, можно будет подразделить на два главные наречия: - на Юго-западное и Северо-восточное. Определить подробно и точно границу между этими двумя наречиями еще невозможно, за неимением нужных к тому средств; однако вообще можно сказать что первое господствует в тех странах Болгарии, которые примыкают к Восточным границам Сербии, в Македонии, отчасти в Албании, Северной Фесалии и даже в Греческом королевстве; второе же господствует по сию и ту сторону Старой планины (Балканов), начиная от Адрианополя вверх до Видина и устьев Дуная; отчасти в Валахии, Молдавии, Бесарабии и в Херсонской губернии между колонистами Болгарии; кроме того встречается оно кое-где и на Юге от Адрианополя близ берегов Архипелага и в окрестностях Цариграда» (Петкович 1852: 44).

2. Хипотеза за причините, довели до диалектното членение на българския език.

Според него, причините за това са две:

Като първа причина Петкович е изтъкнал **географски фактор**. Това е наличието на планини, които разделят населението и очевидно затрудняват общуването между

отделните селища (българската реч е «речь народа, разъединенного высокими горами»).

Втората причина е **липсата на образование**. Днес е известно, че образователната система е мощен фактор за поддържането на езиковия стандарт - т.нар. книжовен език. Понататък Петкович също се е спрял на образованието като фактор, който влияе върху речта: „особено церковно-славянскии печатаные в России, и употребляемые доселе в болгарских училищах, как единственные пособия для чтения, имели немалое влияние на язык прежних болгарских писателей. Недавно приехавший в Россию болгарин признавался мне, как он, вследствия постоянного употребления в училище и чтения в церкви церковно-славянских книг, печатанных в России, привык говорить и писать: *скорбь дождь, мужь, путь, рука* и проч. Между тем как дома, среди родителей, слушал: *скърбь, дъждь, мжъсь, пжть, ржка* (стр. 47).

Тук виждаме ролята на образованието за формиране на «престижна» учена норма, която се отличава от диалектната. Като белег за «ученост» се представя изясненият заден еров вокал (скорбь, дождь), както и у-рефлексът на задната носова гласна: мужь, путь, рука. Какво е имал предвид като изговор на ж самият Петкович се изяснява на друго място).

3. Обособяване на двете главни наречия на българския език.

По отношение на това деление Петкович не е първият, който го отбелязва, тъй като това е направено четири години по-рано от В. Григорович (1848). Той обаче е представил доста подробно разликите между двете наречия, като е подчертавал и техния размит характер, както и единството на диалектите от двете наречия.

Петкович е разграничавал формите, характерни за двете наречия, като е давал в курсив формите на югозападното наречие.

Като характерни черти за наречията (диференциални или обединяващи) той е отбелязал:

- Рефлекси на предна назална гласна А. За нея пише: « е заменяет древне- славян[ское] А правильно только в юго-

западном наречии: менем, месо, секнам, ме, те, се - вместо мена, масо, сакнж, ма, та, са. Некоторые исключения встречаются только в III л. множ. числа, окончавающ. на Атъ и в I л. ед. ч. настоящего времени, где слышиться и или ја: любим, говорим; любіат; говоріат“ (стр. 44-45).

За „североизточното“ наречие Петкович отбелязва . промяната на ъ в е при имената, а при личните местоимения - развоя на ъ в а.

Както е добре известно, по-нататък книжовната норма се е ориентирала към очертаната тук от Петкович «югозападна» черта на езика - стандартизиране на формите на личните и лично-възвратните местоимения от вида *ме, те, се*, а не - към «североизточния тип», който предлага форми като *ма, та, са*.

4. Класификация на българските диалекти по рефлекс на задна носова гласна ж.

Предложената от Петкович класификация на българските диалекти по рефлекс на задната носова гласна ж (стр. 48) е относително пълна. Той е очертал диалектните зони, като до известна степен се е опирал на първата класификация, предложена от В. Григорович (Григорович 1848).

-Диалекти с рефлекс Ъ. („глухой изговор, который можно означить через ъ или лучше через ж“). Интересно и важно е, че Петкович свързва изговора на Ъ в тази група диалекти с подобно явление в румънския език, като е привел и примери с български заемки в този език, където на мястото на етимологичен ж се изговаря коментирания от него „глухой выговор“.

-Диалекти с рефлекс -а. - „В югозападном наречии ж заменяется преимущественно через а“. Примерите, които е дал авторът, са: *даб, заб, кат, маж, мака, пат, рака* и пр.“. По-нататък той отбелязва, че на мястото на старо окончание за първо лице, ед. ч. при глаголите се среща *-ам*, „если только это окончание не древнее“. Дал е примерите: *идам* и *ида* (във втория случай очевидно става дума за „по-старото“ окончание), *пишам, печам, сечам*.

-Диалекти с рефлекс -о. Те са « в Южных частях Македонии, в окрестностях Солуна, Дебра и Битоля». Примери,

с които е илюстрирано твърдението: *голоб, мож, мока, пот, рока*.

-Диалекти със «сохранен полний ринезм», описани като разположени на юг от Битоля и Охридското езеро, в Корча и Бобошица. Тук Петкович се е позовал на два примера: *мъндръ* и на приветствието да *бждеш живъ* (da bǝdeř živ).

5. Откриване на правилото за т.нар. «ятво преглас».

К. Петкович е вероятният откривател на т.нар. правило за ятовия преглас. След като отбелязва, че в югозападното наречие Ъ се изговаря като е, той преминава към правилото, което определя рефlekса в североизточното наречие (стр. 47-48). Там рефлексите на два: *е* и *ја* (т.е., според съвременния ни правопис). Правилото е формулирано като двусъставно:

1. Застъпник *я* се среща „в слогах под ударением“, като са приведени следните примери: *побјагнаха, бја́л, брја́г, вја́ра - вја́рувам, вја́тер, дрја́н, Дрја́ново, лја́н, лја́то, мја́сто, нја́м, цја́л, челја́к*.

2. Застъпник *е* е в сричките без ударение и „или перед *и*, и *и* е“. Примерите, които са приведени тук, са: *белі́ло, белосувамса, наместі́-го, бели, véнец, Héмец, véје, сéме, сéјам*.

6. Подробно описание на редукцията - на гласните /o/, /e/ и /a/ в неударена позиция.

За промените на неударените широки гласни Петкович пише, че явлението е „свойствено обоим наречиям, но преимуществено северо-восточ(ному)“. Това е тънко наблюдение, защото редукцията наистина се среща и в западни български говори, а на първо място Петкович е поставил изтъкването на общността между българските диалекти.

В главата са разгледани подробно и други приноси на Петкович в теорията на българския език.

Като заключение от тази глава се прави изводът, че можем само да съжаляваме, че Константин Петкович не е имал време да развие подробно своите дълбоки и проникновени наблюдения върху българския език. Кратките бележки, в които той е изложил свои виждания и концепции, го представят като много ерудиран изследовател, който е и изключително наблюдателен. Някои от изнесените от него факти хвърлят нова

светлина върху състоянието на новобългарския език като единна система, съществуваща по това време в два незначително различаващи се варианта (наречия), с някои фонетични отлики. **Авторът подчертава дълбокото единство на българските наречия, вътре в рамките на които също е отделил вариации.**

Макар езиковедските приноси на Петкович да са публикувани четири години след датата, към която отнасяме друго негово значително дело - ръкописния Речник на българския език - те показват продължителни наблюдения на автора върху българския език в неговите диалектри вариации. К. Петкович в Русия е общувал с българи от различни райони на българското езиково землище (което, както беше уточнено, той пръв очертава) и е имал и някакви възгледи върху теорията на българския език.

Може да се допусне, че тази теория е в основата и на начина, по който е структуриран материалът в неговия Речник. Това ще бъде хипотеза в анализа на материала, която ще се изследва по-нататък.

ВТОРА ГЛАВА

Втората глава носи заглавието *«Константин Петкович като лексикограф»*.

Тук Константин Петкович се представя като лексиколог и лексикограф. За целта е проследена периодизацията на българската лексикография и етапите в лексикографската работа през епохата на Възраждането.

Константин Петкович създава своя речник през 1848 година, когато вече е студент в Петербургския университет под ръководството на И.И.Срезневски. Дисертационният труд е свързан с особеностите на втория период от развитието на лексикографията, затова те детайлно са анализирани с оглед на речниковото дело на Константин Петкович.

В този период българската двуезична лексикография има преди всичко прагматичната задача да способства икономическите и културните контакти между близки и по-далечни европейски страни.

Концептуалното решение на Речника на Константин Петкович по зададените индикатори можем да определим така: *Двуезичен малък речник, отразяващ лексиката в определен период от развитието на езика. Следователно той е синхронен, а не исторически. Той е лингвистичен речник за разлика от енциклопедичния речник. Речникът на Константин Петкович е нормативен за разлика от тезауруса. Петкович съставя речник, който е общ, а не специален или диференциален.*

Речникът е написан с мастило, с красив почерк, който се среща при всички ръкописни документи, подписани от Константин Петкович. На титулната страница стои следният надпис:

Словарь
болгоро-русскій
Составляемый
болгариномъ
Константиномъ М. Петковичемъ
С. Петербургъ 1848
12. Октября

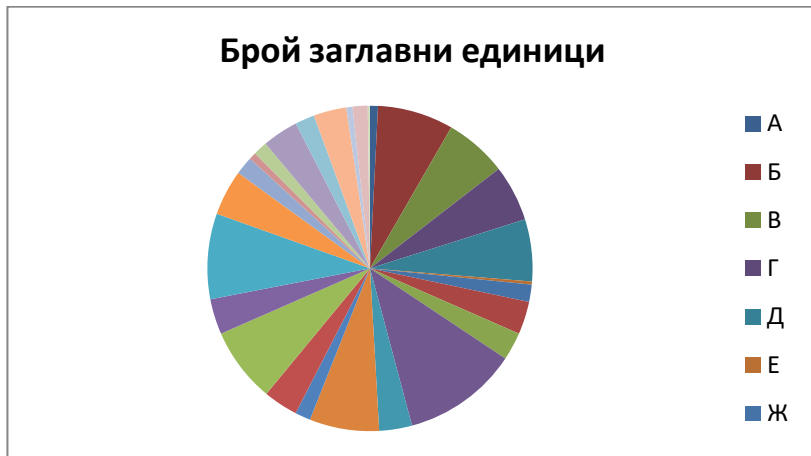
Речникът на Константин Петкович не е голям по обем. Словникът се състои от 2271 заглавни единици.

По отношение на *макроструктурата* на Речника можем да изведем интересни наблюдения върху основния речников корпус. Константин Петкович обработва едва 2271 лексикални единици, при това не успява да ги систематизира, последователно да ги групира и навсякъде да представи руски еквивалент. За съжаление не са запазени лични свидетелства на Константин Петкович, от които бихме могли да почерпим информация за визията му за речника, за етапите, през които преминава работата му, и за бъдещето на труда му. Липсват и писмени свидетелства около зараждането на идеята за създаване на Речника.

В първоначалния си вид словникът е замислен да следва азбучния ред, а след това авторът отново вписва под обработени вече азбучни редове нови думи. Явно Петкович е бил критичен

към събрания материал и е работил върху него в течение на времето.

Разпределението на думите в азбучната последователност е неравностойно. Диаграма № 1 дава представа за броя заглавни единици в словника, събрани от Петкович.

Азбучен ред на буквите, които използва Константин Петкович в своя речник:

а,б,в,г,д,е,ё,ж,з,и,й,і,ї,к,л,м,н,о,п,р,с,т,у,ф,х,ц,ч,ш,щ,ъ,ы,ь,ѣ,ю,я,ѝ, ѡ.

В края на думите, които завършват на съгласен, се използва Ъ (рядко - Ь) без фонетична стойност. В други случаи буквата Ъ записва фонемата Ъ.

По отношение на правописа при съпоставката между речниците на Константин Петкович и Найдено Геров се очерта интересен проблем. И двамата са насочили вниманието си преди всичко към живата народна лексика. И двамата са били поставени пред задачата да запишат нещо, което живата реч им е представляла във варианти.

Найден Геров е избрал като решение ориентация към етимологичния правописен принцип, който да бъде неутрален към повечето от вариациите по диалектите.

Константин Петкович (вероятно) е избрал друг път: да представя многообразието на живите изговори, но в повечето случаи не е имал възможност да допълни примерите си поради недовършения характер на Речника.

ТРЕТА ГЛАВА

Третата глава има заглавието «**Лексикални пластове в Речника на Константин Петкович - домашни думи**».

Най-важният речник, който е използвал К. Петкович при съставянето на своя лексикографски труд, е речникът на Б. Копитар върху фрагмент от Клоцовия сборник: *Bartholomaeus Kopitar, Glagolita Clozianus Vindobonae, 1836*. Това, макар да е отбелязвано от самия Петкович, който прави бележката „Glag. Cloz“ към случаите, в които намира съответствие в лексиката, не е отбелязвано досега в изследванията. От този речник са взети и глосиранията чрез латински език (за които кой знае защо Людмил Спасов (1990: 30) твърди, че са взети „най-вероятно, от Вуковия речник“, макар на друго място да е отбелязал като възможност при съставянето на речника си Петкович да е използвал изданието на Копитар (Спасов 1990: 31). Затова излагането на лексиката, която е пряк наследник на старобългарски форми, ще има и съпоставена форма от изданието на Копитар.

Както е известно, Клоцовият сборник (на латински: *Glagolita Glozianus*) е глаголически ръкопис от XI век, от който са запазени една 14 листа. В Трета глава на дисертацията е направен преглед на домашната лексика в два раздела. Първият включва лексемите, които са отразени в Речник на старобългарския език (Т. I. Т. II, срв. Мирчева (ред) 1999-2009)³. Вторият включва общославянската лексика, която не е представена в този речник. Установи се обаче, че съставителите на речника под редакцията на Д. Мирчева не са използвали труда на Б. Копитар⁴, който включва и речник на Клоцовия

³ СТБ Речник 2009

⁴ *Glagolita Clozianus Vindobonae, 1836*.

сборник, поради което лексемите, присъстващи в него, отиват във втория раздел (в лексикално отношение обаче той е твърде ценен и липсата на неговата лексика в СТБ Речник 2009 за целите на нашия анализ ще бъде донякъде компенсирана във втория раздел на тази глава.

В третия раздел на тази глава се разглежда въпросът за вариантите, в които Петкович представя лексикалните единици, с оглед на формулираната хипотеза, че той е имал намерението да представи като алтернативни различните диалектни във фонетично отношение форми. Екскерпирани са голям брой вариации:

По времето, когато К. Петкович замисля своя Речник, книжовноезиковата норма на българския език е в процес на формиране. Воден от своите наблюдения върху вариативността на формите, която засяга фонетичните различия между българските диалекти, в редица случаи той се е старал да отрази тази вариативност. Това е наложено от факта, че той се е ориентирал към правопис, който отразява фонетиката, без да е спазвал последователно този принцип. Макар разсъжденията му върху различията между българските диалектни области да са отпечатани по-късно (разгледани са в Първа глава на дисертацията), Речникът показва, че те са налице още по времето, когато Петкович е работил върху Речника. Затова редица от формите, които фонетично се различават при отделните диалекти, в Речника са приведени като алтернативни, дублетни форми.

вежди - веги бровы

вращамъ - вракямъ возвращаю, отдаю назадъ

гащи - гаћи пощаники, шаравары, панталоны (хлаче Gl Cloz 85)

госпожда - госпогя (тук и руското обяснение е „Госпожя“.

гяк-ци - дякъ діакомъ (sic!) тужитель усроковый (sic!)
Тук Петкович е обяснил промяната на зъбен в гърлен звук (в неговата терминология: буква) с паралел в новогръцкия език, като е дал за пример новогръцката промяна от διῶ в γιῶ.

гражданинь - грагянинъ гражданинъ - горожанинь

газь син[оним] гъзь
 домакинъ - домашинъ хозяин
 дофащамъ - дофакямъ достигаю
 дълбина - дълбочина глубина
 дънь - день день
 жълтъ - жътъ жолтыи
 забъ - зъбъ зубъ
 зицина - зидинъ развалины
 леща - лека чечевица
 межда - мегя граница
 пращам - п[р]акям посылаю
 песокъ - песькъ песок
 повече - повеке больше - побольше
 поштень - почтень - почтенный, уважаемый
 рака - рока - ръка рука
 ражень - ражънь роженокъ
 плащамъ - плакямъ плачу, уплачиваю
 плаща - плакя уплата
 прочка - прощка , недѣля Великого поста, въ вечеръ
 этого дня болгаре ходят по знакомыть (sic!) домам и
 прощаются.

пѣтище - патище большая дорога
 пѣпѣкъ - пупокъ - середина (без объяснение, с препратка
 към Клоцовия сборник)

На л. 13 обр. към глагола дерамъ са дадени дублетни
 форми за бъдеще време ще - ке дерам

раждамъ - рагамъ раждаю
 рождень - рогень рожденный
 рождень - рогень рождение
 свеча - свѣща - свек(ѣ)а (без объяснение)

Веднага след това обаче е дадена само думата свещникъ
 „подсвечник“.

тогай - тогава тогда

На л. 37 обр. са дадени форми за бъдеще време на
 глагола плачам „плача“ - ще ке (ѣе) плачам

В редица случаи обаче е предложена форма, която няма
 подкрепа в родния диалект на Константин Петкович. В някои

случаи е отбелязвано, че формата е използвана от северните българи.

Така, в значението „дочъ“ на л. 58 е предложена формата щерка, а на л. 13 обр. - дъщеря дочъ, с препратка „Glag“, т.е. - към Glagolita Glocianus.

Риза - рубашка у северных болгаръ
къркъ с бележката „сѣв[ерно] болг[арско] нога

Вариациите на формите засягат добре известни фонетични разлики между българските диалекти:

-Разлики по рефлексии на стб. ж

-Разлики по рефлексии на прасл. *tj и dj

-Преходите т` > к` и д` > г` (вторият е специално обяснен от К. Петкович като паралел на новогръцко фонетично явление.

-Изясняване на ероете, главно - преходът ъ > о.

В повечето от случаите се вижда, че Петкович се е спирал първо на формата, която е била характерна за майчиния му велешки говор. **Не може да се твърди с положителност дали е имал за цел да представи в пълнота диалектните вариации в тогавашния български език, тъй като Речникът е останал на твърде ранен етап от своето създаване.**

Четвърта глава носи името «Лексикални пластове в Речника на К. Петкович - заети думи».

На първо място са представени османизмите в Речника на Петкович. Те са разделени на четири класа:

1. Думи, влезли чрез турски език от арабски език (определящ е коренът)

2. Думи, влезли в езика ни чрез турски език от персийски език

3. Думи, влезли от турски език (изконна тюркска лексика)

4. Думи, влезли в езика ни чрез турски език от гръцки език.

По отношение на османизмите в Речника е направен изводът, че Константин Петкович се е показал отговорен преди всичко пред езика и не е negliжирал тази част от словното богатство на народа си. Той го включва и често прави обстоянни

анализи, свързани с обществено-политическите норми, които извикват нуждата от една или друга дума. 29 от заглавните единици Константин Петкович са посочени като турски заемки или са обявени чрез реалии в турския език. Останалата част от присъстващите в словника думи, влезли в езика ни чрез турски език, не са споменати като заемки.

Посочените примери на чуждоезикови заемки в Речника на Константин Петкович дават основания да се направят няколко съществени извода:

- Константин Петкович не проявява езиков радикализъм по отношение на османизмите в езика ни

- за него като автор, ексцерпирал определен лексикален материал, е по-важно обективното отражение на езиковата реалност

- османизмите в Речника са към 150, а това представлява 6.7 % от общия състав на словника

- османизмите не представляват такъв сериозен пласт в словника на Речника, като се вземе предвид особеностите на времето, когато той е създаден. За разлика от граматичния строй на езика ни, който остава устойчив спрямо чуждите влияния, лексикалният състав е естествено сериозно повлиян от съвместното съществуване на две етнокултурни общности.

- османизмите, които Петкович включва в Речника си, са по-скоро свидетелство за обратно влияние, т.е. за създаване на думи с мотивираща основа от заети в турския език през арабски и персийски език думи, които получават типични за българския език суфиксални форманти

- в Речника най-голям е делът на съществителните имена, заети от турски език–144, което представлява 6.3% от общия словник на Речника. Прилагателните имена са 6, глаголите–2, а съюзът е 1.

Много по-слабо са представени заемки от други езици, разгледани по-нататък:

- думи от класически езици и от новогръцки

- думи от други езици (слабо представени).

В края на главата е направен преглед на тематичните кръгове, които се оформят от лексиката, включена в Речника.

ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертацията е първото по рода си изследване в България върху автора. Въпреки че в Скопие са издадени немалко изследвания, те - по разбираеми причини - не се занимават с българистичните приноси на Константин Петкович, който на практика се оказва **първият дипломиран и филологически образован филолог-българист** с широка славистична и лингвистична подготовка.

В резултат от проведеното изследване Константин Петкович ни се разкрива като значителен български езиковед и лексикограф, като неговият принос в изучаването на българския език е много голямо дело, което, за съжаление, до днес е останало практически непознато.

Константин Петкович е първият езиковед, който (в средата на XIX век) очертава грраниците на българското езиково землище, покрито от отбелязаните четири години преди това от В. Григорович две български наречия. Според К. Петкович, българският език в двете си наречия е разпространен така: „Първото господства в тези части на България, които стигат до източните граници на Сърбия, в Македония, отчасти в Албания, Северна Тесалия и даже в Гръцкото кралство; второто пък господства от едната и от другата страна на Стара планина (Балкан), като започва от Адрианопол нагоре до Видин и устията на Дунав, отчасти във Влахия, Молдова, Бесарабия и в Херсонска губерния между колонисти от България, освен това се среща на някои места и на юг от Адрианопол близо до бреговете на Архипелага и в околностите на Цариград“ (Петкович 1852: 44).

Дори само този принос на К. Петкович (който е малка чест от стойностното му дело) е достатъчен, за да му определи важно място в историята на проучванията върху българския език и толкова повече може да се съжالياва, че досега приносите му не са били проучвани.

Като се е спрял подробно на особеностите, които различават двете наречия, К. Петкович е изтъквал и относителния характер на тези разлики - за всяка от чертите той пише, че се среща „преимуществено“ в едното от тях, откъдето

може да се заключи, че той е забелязвал тези черти и в другото наречие.

Изследването дава възможност да се преоткрие Константин Петкович като езикова личност в определен лингвокултурен контекст. В термина езикова личност (*homo loquens*) сравнително младата наука лингвокултурология поставя акцент върху индивида като обект и субект на речевия акт, респ. като обект и субект на създадените от него речеви произведения. Всеки човек може да бъде изследван като индивидуално и уникално проявление на *homo loquens*.

Лексикографският труд обаче предполага особена функционалност. От една страна, лексикографът работи със съзнанието, че отразява езика в определен социокултурен етап. От друга страна, неговият труд носи отпечатъка на езиковедската подготвеност и културен обем на своя създател. Лексикографът е носител на определен език с неговите чисто лингвистични възможности да вербализира реалността, регистратор на езиковите факти, но и оригинална творческа личност, способна по неповторим начин да осмисли лингвистичните реалии.

Лингвокултурологията смята, че не съществува езикова личност въобще, езиковата личност винаги е национално детерминирана, винаги принадлежи към определено лингвокултурно пространство. В нейната индивидуалност се наслагват много фактори, които трябва да се изследват паралелно в опита да се отговори на въпроса що е *homo loquens*.

Кой е езиковедът и лексикографът Константин Петкович? На езика на лингвокултурологията можем да предефинираме въпроса така: С какъв тип езикова личност ни среща Речникът, създаден от Константин Петкович? Поради слабата популярност на автора у нас се наложи доста внимание да се отдели на неговия живот и на разностранното му културно дело.

Уводът на изследването представи една широкоскроена възрожденска личност. Ренесансовият формат формулира пред индивида потребности и го въоръжава със способности да разреши сложни национални, политически, социални, културни

и научни питания. Делото на Константин Петкович е доказателство, че личността от епохата на Възраждането има дързостта да мисли и работи със съзнание на откривател. Високообразован, владеещ няколко езика, приет от семействата на руското дворянство, уважаван от сънародниците си, заради мечтата да работи за свободата на България. Това са първите щрихи в социокултурния портрет на Константин Петкович.

В същото време Уводът представя чисто биографични и научни доказателства за произхода и самосъзнанието на Константин Петкович. Животът и амбицията свързват Петкович с много от водещите личности на времето. Дипломатическата му кариера го поставя в центъра на междудържавни отношения, политически, културни и религиозни битки. Във всяка сфера на своята дейност той мисли и работи като учен, който трябва да познава задълбочено културата, традициите, нравите, бита на народите, с които пътят му го среща.

Името на Константин Петкович често се споменава във връзка с различни събития и личности. Цялостно представяне на житейския му път, образованието, работата му в Азиатския отдел на Министерството на външните дела и семейството му липсва в българската наука. Надявам се това изследване да е успяло да събере на едно място много биографични детайли и факти, разхвърляни в хилядите страници, запечатали епохата.

На този първи етап от изследването считам за особено ценно да откроя всички факти, свързани със семейната история. Без да е научно доказуем факт прочетох и радостта в очите на Елена Гончарова от представянето на книгата ѝ пред българските дипломати. Запознах се и с кореспонденцията на наследниците му и гордостта от откриването на паметна плоча на Константин Петкович в София. Вярвам, че книгата, посветена на аристократичната фамилия с български и руски корени ще достигне до своите читатели, благодарение на консула на България в Русия.

Наблюденията върху особеностите на българския език и неговото разпространение, разгледани в Първата глава на труда, правят безпредметен въпроса дали К. Петкович е изследовател на българския или на македонския език (както твърдят почти

всички от досегашните му изследователи, които са от Скопските научни и културни среди). Образован и висококвалифициран филолог-славист, с богата подготовка върху старите и новите славянски езици, Петкович е поставил въпросите на българския език на високо научно равнище, като е надхвърлил далече знанията в съвременната му славистика, почерпени от трудовете на големите слависти, които е проучвал. За българското езикознание значение има и фактът, че К. Петкович е първият български езиковед, който е формулирал правилото за ятовия преглас. Този съществен принос (наред с редица други) го превръщат в първия български учен-българист с принос за описанието на езика ни, много от твърденията на когото са актуални и в съвременен научен контекст и имат значение и за развитието на науката за езика.

Славистичните занимания на Петкович имат и практическа реализация в неговите преводи. Той е първият преводач у нас от словенски език и не случайно се е ориентирал към „Борис“ на Йозефина Турниградска, а е бил воден и от своя патриотизъм да преведе една творба, посветена на българския княз Борис Покръстител.

Във Втората глава на труда Речникът на Константин Петкович е разгледан в контекста на българското лексикографско дело.

Без да превръща в основен акцент въпроса македонски или български е езикът на Константин Петкович, изследването на Речника се насочва към класификации на лексикалния материал. Направен е анализ на словника от гледна точка на произхода на думите в Речника според класификатора домашна – заета лексика. Вярвам, че този подход е възможно най-правилният в опита да се представи един диахронен срез в развитието на езика ни в етап на езиково строителство.

Темата на изследването дава възможност да се правят изводи за връзката между езика, езиковата личност и културата на определен народ с неговата национална специфика и менталитет в епохата на един преоткриващ и заявяващ себе си период. Това придава на изследването характер на интердисциплинарност, но Възраждането като културен и

социален феномен създава личности, които търсят своята идентификация в различни посоки.

Използвани са съпоставки с лексикалния материал в Речника на Константин Петкович и този на Найден Геров. Считам, че този подход е най-сериозният аргумент в защита на хипотезата, че българският език е изходният език в труда на българина от Башино село. И двамата автори работят върху систематизиране на народната лексика, но избират противоположен подход за нейното представяне:

- Найден Геров се ориентира към етимологичен правопис, който дава възможност да се представят форми в обобщен фонетичен вид.

Константин Петкович избира да представя фонетични варианти, тъй като е ориентиран към по-фонетичен правопис. Това решение е прокарано в редица случаи, но в други не е спазено докрай, тъй като Петкович не е завършил съставянето на своя Речник.

Речникът на Константин Петкович е представен като първи опит за създаване на двуезичен речник извън територията на България. Считам за принос на изследването опита този труд да се обгледа на фона на лексикографските описания на езика ни в този етап. Темата е изключително актуална по няколко причини. От една страна, лексикографията като самостоятелен дял в науката за изучаване на лексикалното богатство на езика все още натрупва своя научен потенциал. От друга страна, историческата лексикография има все още какво да заявява за себе си като раздел на науката. Целеполагането на изследването е по-скоро в посока, която би обогатила знанията за историческия ход, който е изминала теорията и практиката на създаване на речници в България.

Речникът на Константин Петкович може да послужи в работата на езиковедите специалисти в областта на фонетиката и фонологията, лексикологията и етимологията. Особено ценен той би бил за етнолингвистите, фолклористите и културолозите.

За методологическата страна на подготовката на дисертационния труд благодаря на професор Иван Кочев, чиято

ерудия и всеотдайност разкри пред нас всичко за научната работа.

Огромна подкрепа през времето на работата си получих от професор Антони Стоилов, доцент Перчеклийски, доцент Цонев, доцент Попов, асистент Мицова. Искрени благодарности за научната подкрепа и напътствия на всички научни работници в ЮЗУ «Неофит Рилски».

Приноси на дисертационния труд:

1. Трудът е първо монографично изследване върху личността и делото на Константин Петкович в българската наука.

2. В дисертацията са уточнени редица моменти, свързани с жизнения път на Константин Петкович, както и с авторството и обстоятелствата около възникването на негови авторски творби, преводи и научни трудове и фрагменти.

3. За първи път е разгледан приносът на К. Петкович в изследването на българския език и по-специално - на българските диалекти, чрез които той е представен в съответната епоха. Показан е приносът на К. Петкович за развитието на класификацията на българските говори.

4. Показан е приносът на К. Петкович за очертаване на българското езиково землище, според реалността, характерна за средата на 19 век. Така е намерено най-ранното засега известно свидетелство за границите на българското езиково землище.

6. Разгледани са лексикографските приноси на К. Петкович с оглед на произхода на включената българска лексика и е показана нейната връзка с лексиката на старобългарския език, като по този начин е очертан лексикалният континуитет и единството на българската лексика в процеса на езиковия развой.

7. За първи път е очертано ясно мястото на Константин Петкович в българската възрожденска култура, както и фигурата му на изтъкнат интелектуалец и книжовник.

Публикации по темата на дисертационния труд:

1. Галина Никодимова. Три документа, свързани с жизнения път на българския възрожденец Константин Петкович - В: Езиков свят -Orbis Linguarum 2018/1, стр. 97/101.

2. Лилия Илиева, Галина Никодимова. Константин Петкович и българското езикознание. - Студия, приета за печат в списание „Български език“.

Участие в научни конференции

1 Международна научна конференция „България и българистиката в променящия се свят“, Лодз, 7-8 декември 2017 г.

Доклад: Галина Никодимова. „Българският възрожденец Константин Петкович: културни измерения на дипломатическата му кариера и тяхната актуалност“

2. Международна научна конференция, проведена на 24 и 25 април 2018 г., „Истини и лъжи за факти, новини и събития“ Русе.

Доклад: Галина Никодимова. Константин Петкович – българинът между Европа и Русия

БИБЛИОГРАФИЯ

Горбунова и Смилянская 2008: Горбунова, Н.М. Смилянская И.М. Российский дипломат и исследователь Ближнего востока и Балкан// Восточный архив, 2008 №18

Дроснева 1983: Дроснева, Е. Болгарские сюжеты в раннем творчестве И. И. Срезневского. – Etudes Historiques, 11, 1983, с. 113–127.

Иванов Й. 1970: Иванов, Й. Български старини в Македония София 1970

Кирил Патриарх български 1952: Натанаил Митрополит Охридски и Пловдивски (1820-1906)” С. 1952 660 стр.174

Кювлиева-Мишайкова 1997: Мишайкова, В. Българското речниково дело през Възраждането С.Акад.изд Проф Марин Дринов 1997, 337с.

Минкова 2000: Минкова, Л Константин Петкович– един непознат Електронно списание LiterNet, 19.09.2009, № 9 (118)

Минкова 2001: Минкова, Л Век и половина славистика
във Виенския универзитет Електронно списание LiterNet,
30.07.2001, № 7 (20)

Петкович 1859: Петкович, К. Исторический очерк
Сербской православной общины в Рагузе. // Русская Беседа, №
111.

Петкович 1877: Петкович, К. Черногория и Черногорцы.
Очерки. // Восточный сборник, № 6.

Поленакović 2007: Поленакović, Х. Во екот на
народното будење Константин Д Петковиќ и неговите Очерки
Белграда од 1853 година

Спасов 2001: Спасов, Ал Браката Андреја и Константин
Петкович. В: Историја на македонската книжевност. Прв дел.
(Институт за македонската литература), Скопје 2001, с. 208-216;

Спасов 1980: Људмил Спасов, Константин М. Петкович
како ономастичар. - В: Znanstveni skup: Vtora jugoslovenska
onomastička konferencija. Skopje: MANU, 1980, 329 – 336.

Спасов:1986: Људмил Спасов, Синтактичка
проблематика на поговорките (врз примерот на необјавената
збирка на К. М. Петкович). - В: Literaturen zbor, XXXIII, 4,
Skopje, 1986, 39 –44.

Спасов 1987: Људмил Спасов, Од прагматичката и
семантичката анализа на поговорките во Збирката на
Константин М. Петкович - В: Zbornik Matice srpske za slavistiku,
33, Novi Sad, 1987, 123 – 132

Спасов 1990: Људмил Спасов, Константин М. Петкович:
јазични и книжевно-историски прилози. изд. Македонска книга,
Скопје, 1990, стр. 150.

Спасов 1994: Људмил Спасов, Константин М. Петкович -
литературна и лингвистичка дејност. - В: Predavanja na XXVI
megjunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura
(Ohrid, 30. VII – 13. VIII 1993 godina), Skopje, 1994, 39 – 46.

Спасов 1997: Људмил Спасов, Речник на Константин М.
Петкович од 1848 година. В: Годишен зборник на Филолошкиот
факултет , 2., Скопје, , 1977, 143 – 160

Спасов 2000: Људмил Спасов, Белешки за првиот превод
од словенечки на македонски јазик (Преводот на повеста Борис

от Јосифина Турноградска од страна на Константин М. Петкович, 1853). - В: Zbornik: Jazičnite, literaturnite i kulturnite relaciji meѓu Makedonija i Slovenija, Ohrid, 22–23 avgust 1997, Filološki fakultet „Blaže Koneski“ – Skopje, Skopje, 2000, 137 – 141.

Спасов 2005: Људмил Спасов, Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик. Бојата на јазикот. Први дел. Скопје: Култура, 2005, 382.

Спасов 2006_a: Људмил Спасов „Белешки за првиот превод од словенечки на македонски јазик“. Zbornik „Jezikovna predanost“, u čast akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici. Zora 44, Maribor: Slavistično društvo Maribor, SAZU Ljubljana, стр. 585-589.

Спасов 2006_b: Људмил Спасов Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик. Бојата на јазикот. Втор дел. Скопје: Култура, 2006, 282.

Сталев 2001_a: Г. Сталев Македонска книжевност 1800-1945, прв дел, Македонската литература во 19 век, изд. Институт за македонска литература, Скопје, 2001: 210.

Сталев 2001_b: Г. Сталев Македонската литература во XIX век , I дел, Институт за македонска литература, СкопјеТодоров 1989: Тодоров, Д. Българската етнография през Възраждането. София, Издателство на Българската академия на науките, 1989. с. 93

Тодоровски 1993: Тодоровски, Г. Zborot i nepokorot : panoramа на makedonskata poezija vo XIX vek, 1993

Тоциновски 2005_a: В. Тоциновски Преводите на македонскиот XIX век. Институт за македонска литература, Скопје

Тоциновски 2005_b: В. Тоциновски Македонската критика за 19 книжевен век, книга прва, приредил Васил Тоциновски, изд. Феникс, Скопје, 2005, стр. 89-91.

Тоциновски 2012: В. Тоциновски Словенечките пријателства и акции на Константин Д. Петкович. В:

Васил Тоциновски. Столетни отстојби. Zagreb, 2012.

Тушевски : В. Тушевски Студии за браќата Константин и Андреја Петковичи.

Чаролеева 2013: Чаролеева, М. История и съвременно състояние на българската лексикография // Славянская лексикография Международная коллективная монография/ Отв.ред. М.И.Чернышева.– М. Издательский центр «Азбуковник» 2013 –886 стр.

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗТОЧНИЦИ:

Анастасов, В., Хр. Дейкова, Л. Димитрова-Тодорова и др. Български етимологичен речник. Т. VI, пускам - словарь, С., 2002.

Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев и др. Български тълковен речник (3-то издание, С., 1976), С., 1955.

Атанасов, В., Т. Тодоров, Л. Димитрова-Тодорова и др. Български етимологичен речник. Т.V, падеж-пуска, С., БАН, 1996.

Георгиев, Вл., Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. Български етимологичен речник. Т. I, А-З, С., БАН, 1971.

Георгиев, В. И., Й. Заимов, Ст. Илчев. Български етимологичен речник. Т.II, и-крепя, БАН, С., 1979.

Георгиев, В. И., Р. Бернар, Ст. Илчев и др. Български етимологичен речник. Т. III, крес1- минго1, С., 1986, с. 222.

Георгиев, В. И., Ив. Дуриданов. Български етимологичен речник. Т. IV, минго-падам, БАН, С., 1995.

Геров Н. 1-6, Речник на българския език. Пловдив 1895-1908. Фот. изд., София 1975-1978. Преображенски 1910-1914: А. Преображенски. Этимологический словарь

Приложение 1 Свидетелство за раждането на Константин Петкович

Д И И . О М Т Ъ .

*Ректора Университета, Доктора Философии, Императорской Академии Наук
Орловский Академик, действительный член Российской Академии и редактор Ордена Кавалера*

**Приложение 3 Снимка на съпругата на Константин
Петкоич-Вера Бахтина**

